

2007/3. szám

Műhelymunkák

A NATO és a terrorizmus elleni harc
politikai vetületei Törökországban

Ország-Krysz Axel

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

www.cgeopol.hu

Bevezetés

Törökország számos arccal rendelkezik. Az oda érkező turista, vagy átutazó, esetleg rövid üzleti úton lévő látogató számára jellemzően európai, vagy Európa felé igyekvő arcát mutatja meg. Közép-Európa – így Magyarország – egyes területeinél gyakran jelentősen nyugatiasabb kép tárul a látogató elé. Ugyanakkor az ország egy másik arca a hamísítatlan, évszázadok óta változatlan keletet idézi. Mindezeken felül még szinte valamennyi arc fellelhető az országban, mely a fenti kettő közé helyezhető.

Törökország nem csak a felületes szemlélődő, de az azt tanulmányozó számára is megannyi talánnyal, kettősséggel, de még inkább többséggel van tele. Nincs ez másként akkor sem, ha az ország és a mindenkori politika szerepét vizsgáljuk a NATO keretein belül vagy épp a terrorizmus elleni harcban. Számos – a nyugati világban nem ismert – faktossal kell számolnia annak, aki érteni, vagy legalább sejteni szeretné, mi zajlik a színpalak mögött Törökországban.

Jelen tanulmány célja azoknak a politikai főáramoknak és esetleges kiegészítő áramlatoknak a feltérképezése, amelyek megvilágítják és megmagyarázzák Törökország viszonyulásait a NATO egyes stratégiai kérdéseihez, így többek közt a terrorizmus elleni harchoz. A terjedelem sajnos gátat szab jelentős kitekintéseknek, épp ezért az írás jellemzője a főáramok bemutatása mellett, hogy egyes irányzatokat csak a felvillantás szintjén említ meg.

Fontos még megjegyezni, hogy Törökország politikai vagy akárcsak a NATO szempontjából releváns politikai vizsgálatának legfeljebb csak a bevezetőjeként fogható fel ez az írás, hiszen olyan kérdésköröket lehetne a téma kimerítő elemzésekor felvetni, melyek megválaszolása akár egyenként is meghaladná a tanulmány kereteit. Egy-egy ilyen kérdés felmerülése

esetén a továbbiakban mindenkor utalni fogok arra, hogy részletesebb, mélyebb vizsgálódás lehetősége áll fenn.

Törökország háttere

A török viszonyok részletes vizsgálata esetén sok ellentmondásosnak tűnő vonás tárható fel, ugyanakkor ezek valamennyiére többé-kevésbé kielégítő válasz is adható. Az alábbiakban a török jelen alapjait és hátterét igyekszem bemutatni.

Geostratégiai alapok

A mai Törökország egy igen sajátos helyen fekszik, stratégiai fontosságú területek vannak a birtokában és nem kevésbé fontos helyszínek közvetlen közelében van. A geostratégiai alapok olyan jelentékeny erővé képesek tenni az országot, hogy egyéb erőforrások és képességek híján is jelentős tényezőnek számítana Dél-Kelet-Európa és a Közel-Kelet tekintetében nem is beszélve arról, hogy a jó földrajzi helyzet mellé még számos kedvező adottság párosul.

Törökországot a tradicionális felosztás szerint két nagy területi egységre szokás bontani, az európai és az ázsiai részre. Érdeemes megjegyezni, hogy az Európához tartozó területek az ország kisebb hányadát teszik ki, ám a kontinens olyan szegmensében – a Balkánon – birtokolnak jelentős területet, ahol az államok átlagos mérete nem túl jelentős, így – ha az ország ázsiai részét nem is számítanánk – jelentős balkáni államnak nevezhetnénk Törökországot. Ez azonban hiba volna, hiszen – mint az alább kiderül – nagyon sokban eltérő vonást mutat a Balkán többi államához képest. Törökország ázsiai része úgy területi, mint lakossági vagy épp gazdasági jelentőség tekintetében sokkal jelentősebb az európai területeknél. Az ázsiai rész gazdasági, kulturális és nyelvtani értelemben is képes megmutatni Törökország valamennyi arcát.

Az országot az ázsiai oldalon Irán, Irak és Szudán határolja, az országnak kelet felé NATO-szövetségesse nincs. Az európai részek határán Ciprus, Görögország és Bulgária található. Itt érdemes megjegyezni, hogy a török-görög ellentét egy olyan, egyébként jelentős történeti múlttal – rendelkező tényező, mely Törökország belépési szándékának gátja lehet az Unió részéről, valamint a görög-török kérdés számos érdekes politikai válaszhoz és helyzethez vezet a NATO keretein belül és a nemzetközi politika területén is.

Bár csak érintőlegesen kapcsolódik a geostratégiához mégis ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy földrajzilag is jól behatárolhatók azok a területek, amelyek Törökország jellegzetesen elmaradott, a régi századokat idéző arcát adják illetve érdemes meg említeni arról is, hogy a nemzetiségi ellentétek is jól behatárolható földrajzi területekhez kötődnek. Ezekről a bővebben e fejezetben belül még írok.

A modern Törökország múltja és jelene

A modern Törökországot Musztafa Kemal Atatürk teremtette meg 1923-ban, mint az Ifjú Török Mozgalom egyik vezéralakja. Saját bevallása szerint a „kemalizmus” alapelvei a következők voltak: republikanizmus, popularizmus, nacionalizmus, etatizmus, szekularizáció és forradalmiság. Ezen elvek egyike-másika ma is nagy jelentőséggel bír a török politikai életben, mint ahogyan Atatürk népszerűsége is töretlen.

Mit is jelentett Törökország életében a modernizáció? Voltaképpen azt, hogy az iszlám államok közül elsőként és máig egyedülálló módon nyugatias ország jött létre, mely igyekezett megteremteni a női egyenjogúság alapjait éppúgy, mint a szekularizált államot. Atatürk reformja nemcsak társadalmi és politikai természetű volt, hanem átvált a teljes török életvitelen, így sok más mellett nem hagyta érintetlenül még a használatos mértékegységek rendszerét sem, melyben az európai szokás lett a minta, mint oly sok területén a reformnak.

Az állam vezetésének máig érvényes alapvető parancsa a szekularizáció, melyet az alkotmány külön és – a többi európai alkotmányhoz képest – szigorúan véd. Sajátos jellemzője még a jelenleg hatályos alaptörvénynek, hogy erőssé teszi a hadsereg szerepét az állam életében és hogy korlátlaná teszi a bírói függetlenséget azzal, hogy a bírót semmilyen körülmények között sem lehet elmozdítani beleegyezése nélkül.

Törökország mai alkotmánya 1982 óta hatályos. Az új alaptörvényt akkor készítették el, amikor az 1980-ban a hatalmat magához ragadó diktátort sikerült leváltani és újra demokratizálhatóvá vált a politikai élet.

A diktatúrákat tekintve egyébként a fiatal török demokrácia korántsem volt mentes az önkényuralmi kísérletektől. Ám az is igaz, hogy egyetlen ilyen elképzelés sem volt képes tartósan berendezkedni az országban.

A politikai közhangulatra jellemző, hogy míg Kemal tisztelete töretlen és állandó, addig hosszútávon megszilárdult pártokról egyáltalán nem beszélhetünk, sőt az mondható el leginkább, hogy az ötévente tartandó parlamenti választásokra szinte „alkalmi jelleggel” jönnek létre a politikai erők. Ha az első vonalbeli politikusokat nézzük – képviselők és egyéb közfeladatokat ellátók – akkor arra juthatunk, hogy a pártformációkhoz képest valamivel kisebb a fluktuáció. Még inkább ez a helyzet azokkal, akik a politikai irányítás háttérében tevékenykednek.

Politikai közelmúlt és jelen

A közelmúlt török belpolitikájára jellemző, hogy a két választás közötti időszak folyamatos politikai csatározásokkal és koalíciós feszültséggel terhes. Ennek eredményeként viszonylag gyakran fordul elő, hogy a ciklus közben akár többször is miniszterelnök- és kormányváltásra kerül sor. Ilyenkor általánosan jellemző, hogy új miniszterelnökként

olyasvalakit igyekszik felkérni a köztársasági elnök, aki minél nagyobb koalíció kötésére képes.

A jelenlegi parlamentet 2002-ben választották, míg Ahmet Necdet Sezer köztársasági elnököt 2000-ben választotta a parlament. A köztársasági elnök mandátuma 7 évre szól a parlamentté 5-re, így könnyen belátható, hogy a 2007-es évben parlamenti és köztársasági elnöki választások is lesznek. Az 550 tagú török parlamentbe, a Nagy Török Nemzetgyűlésbe azok a pártok juthatnak be, amelyek a szavazatok legalább 10 %-át megszerezték. Ha figyelembe vesszük a népességi adatokat, akkor érthetővé válik a viszonylag magas parlamenti küszöb, ugyanis az állampolgárok 80 százaléka török.

Törökországra – számos iszlám országgal ellentétben – nem jellemző, hogy volna olyan konzervatív pártja, amely a szekularizációt elítélné, épp ezért az állami terrorizmus, az államvallás jelenlététől vagy kialakulásától nem kell tartani.

Törökországban – a szekularizációhoz hasonlóan – számos kérdésben nemzeti konszenzus tapasztalható. Ezen kérdések és a rájuk adott válaszok elsődleges alapja és forrása Kemal korában és tevékenységében keresendő. A nemzeti egyetértés egyik alapgondolata, hogy a hagyományos török hatalmi fény helyreállítása érdekében minden eszközt meg kell ragadni, miközben nyugatias átalakulásra kell törekedni. Fontos megemlíteni, hogy a nyugatias átrendeződés, modernizáció korántsem teljes és bőven hagy maga után kívánni valót.

A nyugati integráció nehézségeinek sarokpontjai első sorban a nemek és a nemzetiségek egyenjogúsága, de ide sorolhatók az emberi jogok kérdése is, valamint az állami működés teljes demokratizálásának igénye is. Az egyenjogúság kérdéskörében fél siker, hogy a jogalkotás a nemek közti különbségtétel tekintetében folyamatos, így olyan szabályok jönnek létre, amelyek az európai normáknak megfelelően írják elő a nők és férfiak

megkülönböztetésének tilalmát. A gyakorlat azonban nem minden esetben ennyire egyértelmű.

Az emberi jogok kérdésköre első sorban az utóbbi időben vált hangsúlyossá a török politikában, amióta az Európai Unió kiemelten vizsgálja ennek érvényre jutását az országban. A török állam – európai átlaghoz mért – erős szervezettségének és céltudatosságának köszönhetően a jogalkotás itt is gyorsan halad és az állami szervek a maguk intézkedéseiben igyekeznek is tiszteletben tartani a törvényeket, bár a magánéletben a törvények által diktált szabályok követése nem minden esetben Valósul meg.

Az állam további demokratizálása az a kérdéskör, amely legkevésbé halad előre. Ennek sajátos okai vannak és ide sorolandó maga a török alkotmány is. Törökország állami berendezkedésének mérsékelt demokratikussága abban rejlik, hogy az alaptörvény lehetőséget biztosít első sorban a hadsereg számára ahhoz, hogy közbe lépjen, ha a köztársaság vagy a szekularizáció forog veszélyben. A diktatúrától és a politikai életbe beleszóló vallási mozgalmaktól a mai napig sem csökkent a mindenkori politikai elit félelme, hiszen e ponton gyakorlatilag áll az integráció.

Fontos megjegyezni, hogy több szerző szerint a török politikai berendezkedés, a török állam politikai elitje elég vékony jégen mozog kül- és belpolitikai téren egyaránt. A vékony jég jelen esetben az állandó trendek és pártok hiányát valamint a politikai élet mögött mozgó gazdasági szereplőket jelenti. Egyes feltételezések szerint a fekete gazdaság komoly hatással van a politikai döntésekre és a korrupción keresztül a döntések végrehajtására, a közigazgatásra is.

Vallási háttér

Törökország lakosságának 98 százaléka valamilyen mértékben az iszlám tanait követi. A maradék 2 % többnyire a keresztény felekezetek és

az izraelita vallás között oszlik meg. Bár egyáltalán nem mondható, hogy Törökország, mint állam egy „klasszikus” iszlám alapokon működő állam volna, az viszont teljes joggal megállapítható, hogy a világi és az iszlám sajátosan keveredik a török mindennapokban.

Az európai szemlélődő számára bizarr képnek hathat a panelházas lakótelepeken 5-6 utcánként álló, az iszlám hagyományait követő, de panelházas építési technikával készült mecsetek sora. Hasonlóan egyedi hangulatú az, ahogyan az imámok hangja áttör a nagyvárosok jellegzetes alapzajában és bár nem térdelnek Mekka felé fordulva tömegek az utcákon ilyenkor, sokan azért meg-megállnak a napi ritmusban.

A mai törökség többsége nyugati életformájához igazítja az iszlám tanait, sok tekintetben elfogadja és követi, míg egyes esetekben a Koránba nem ütköző nyugati szokásokat vesz fel. Nagyon érdekes az az ellentét, ami Kemal szemlélete és a konzervatív keményvonalasok szemlélete között húzódik az iszlám napi gyakorlását illetve a szekularizációt illetően és az is érdekes, ahogyan a keményvonalasok ezt az ellentétet feloldják, ugyanis míg a szekularizáció létjogosultságához nem fér kétség, a napi életvitelben az iszlám tanai élveznek megfellebbezhetetlen elsőbbséget.

A klasszikus iszlám és a régi európai trendektől eltérően Törökországban a valláshoz fűződő viszony mentén nem lehet általános politikai választóvonalakat felállítani. Sőt az iszlám jelentős fölénye miatt a muzulmánok sem keverednek vallási konfliktusokba, villongásokba más hit követőivel. Az, hogy iszlám egyes ágai egymással sem kerülnek konfliktusba részben talán annak is köszönhető, hogy – éppen az alkotmányban védett szekularizáció miatt – nem szerveződnek felekezeti alapú pártok és nem törekszenek az egyes felekezetek arra, hogy az állam irányítását saját uralmuk alá vonják.

Politikai oldalak és választóvonalak

A török politikai tényezőiről tudni érdemes, hogy a pártok többsége folyamatos mozgásban, változásban van. Ennek legfőbb oka talán abban a széles nemzeti kompromisszumban rejlik, amit Kemal gondolatainak feltétlen követése diktál. Tekintve, hogy a markáns, a nemzet vagy a nemzeti stratégia egészét érintő kérdésekben nem húzódnak mély szakadékok az eltérő politikai gondolkodású emberek között, másutt, a nemzeti ügyekhez képest – legalábbis a török közvélemény által – jelentéktelenebbnek minősített kérdésekben és az azokra adott válaszokban kell keresni a különbségeket.

A nemzeti kompromisszum legfontosabb pillérei az euró-atlanti integráció, a gazdaság és a társadalom fejlesztése, a török befolyásolási zóna kiterjesztése a Balkánra és az ázsiai szomszédokra valamint a belső nemzetiségi konfliktusokat lezáró megoldás keresése, ez utóbbi esetben kifejezetten az állam egységességének megőrzésében van kompromisszum a politikai oldalak között, tehát az autonómia-törekvések minden formája eleve elutasításra ítéltetett. Mint az a fentiekből kiolvasható, a nemzeti kompromisszum jobbról is, balról is emel be értékeket a közösen elfogadottak közé. Ez hasonlóképpen működik a napi politika szintjén is, tehát rendszeresen átmennek a politikai gépezeten olyan elképzelések is sikerrel, amelyek első látásra épp a vezető oldal véleményével ellentétesek.

Fontos megjegyezni, hogy török kormányzásban egyáltalán nem szokatlan jelenség a nagykoalíció, bár árnyoldalként azt is érdemes megemlíteni, hogy a kormányok időtállósága – ide értve a nagykoalíciósakét is – rendszerint hagy némi kívánni valót maga után.

A keményvonalasan konzervatívoknak tekinthető török pártok számára a legfontosabb a nyugat kulturális behatásának és a nemzetiségek törekvéseinek féken tartása valamint a klasszikusan török külpolitikai érdekeltségek erősítése. Ehhez képest csak „szükséges adminisztratív

feladat” például az emberi jogok szavatolása illetve politikai tabu az örmény vagy a kurd kérdés. Közép felé haladva a hangsúlyok valamelyest eltolódnak és bár az örmény kérdés továbbra is tabu, a kurd kérdésről már a „hegyvidéki törökök” „hivatalos” terminológiát használva lehet beszélni, mint ahogyan az olyan nyugatias értékek, mint az a nők egyenlősége vagy éppen az emberi jogok is egyre fontosabbak. A politikai térképen balra haladva a nyugatias értékek és az iszlám békés egymás mellett éléséből inkább a nyugati értékek tisztelete kerül előtérbe, míg – ugyan az örmény kérdéssel a baloldali pártok sem szívesen foglalkoznak – kurd kérdésről lehet beszélni olyannyira, hogy a Kurd a Munkapárt is baloldalon helyezi el magát a török politikai palettán.

Meg kell említeni, hogy – mint oly sok országban a világon – a szélsőséges baloldali mozgalmak, pártok sokkal inkább közösségekbe, csoportokba szerveződnek, mintsem valódi pártokba. Nincs ez másként Törökországban sem, így a politika balszélén elhelyezkedő elemek jellemzően csoportokban hallatják hangukat békés vagy épp erőszakos tüntetéseken.

Terrorveszély az országban

Törökország számára nem a szélsőbaloldali mozgalmak fenyegetnek veszéllyel, sokkal inkább a nemzetiségi ellenállás képviselői valamint más országok terroristái.

A nemzetiségi ellenállás alapja a Törökországon belüli, vagy épp azon kívüli független Kurdisztánt óhajtó szervezetek törekvései. A kurdok célpontjai jellemzően a nagyobb városok szimbolikus objektumai. Fontos megjegyezni, hogy török-kurd viszonylatban jellemzően közel sem beszélhetünk olyan terror-intenzitásról, mint például az izraeli palesztin relációban.

A török terrorveszély nemzetközi forrása az iszlám fundamentalizmusban keresendő, az ilyen támadások célpontjai a modern turistaparadicsomok, ahol első sorban a külföldi állampolgárok tekinthetők célszemélynek. Nyilvánvaló, hogy az iszlám terroristák első sorban azt használják ki, hogy a törökök közt könnyebb híveket, segítőket toborozni, mint a nyugati országokban, ráadásul Törökországban nem feltűnő az arab kinézetű ember még a nyugatiak között sem. Nagyrészt a török felderítés hatékonyságának köszönhető, hogy a hatóságok képesek kordában tartani a turista célpontok elleni merényletek számát, így az Törökországban sem magasabb, mint a térség többi turisták által kedvelt területein az izraeli településeket leszámítva.

Társadalmi háttér

Törökország társadalmát településtípus, foglalkozás és nemzetiség szerint lehet leginkább metszeni. Általánosságban elmondható, hogy a településtípus növekedésével nő a nyugatias életforma támogatottsága és elterjedtsége. Érdekesség, hogy a nyugati kultúrában megszokottal ellentétben a modern életvitel és életstílus elfogadásának mintázata eltér az iskolázottság illetve a foglalkozás szerint metszve az euró-atlanti világban megszokottakhoz képest.

Törökországra jellemző, hogy a középfokon iskolázottak körében a legmagasabb a nyugatias életvitel elfogadottsága, míg az ennél alacsonyabb iskolázottak körében kivétel számba megy az iszlám szabályaitól való eltérés, ugyanakkor a dipomások megosztottak a kérdés tekintetében. Nyilván nem meglepő az sem, hogy a „belföldi terrorcselekmények” elkövetői is az iskolázatlan vagy épp a magasan kvalifikált állampolgárok közül kerülnek ki.

A nemzeti megoszláshoz mindennek előtt a legfontosabb tudni, hogy a lakosság 80 %-a török, az országban élő legnagyobb kisebbség a kurd, amely főként jól meghatározható területen él, ugyanakkor mára a

jelentősebb török városokban keresik és találják meg boldogulásukat a kurdok is. A nagyvárosok kurdságára jellemző, hogy csak mérsékelten keverednek a török lakossággal. Ennek legfőbb oka a kölcsönös bizalmatlanság és elzárkózás. Nem gyakran fordul elő, hogy egy Törökországban élő kurd nemzetiségű állampolgár magasán iskolázott és felelős, jól fizető állást – vagy akár hivatalt – tölt be, ám a remélt EU-tagság árnyékában ezek a trendek is változnak.

Gazdasági háttér

A török gazdaság első ránézésre ugyanolyan ellentmondásosnak tűnik, mint maga az ország egésze. Pedig több faktor együttes vizsgálatával megmagyarázható, miért olyan labilis egy ekkora ország viszonylag szilárd piacokra termelő gazdasága és gazdasági élete.

A gazdasági bizonytalanság egyik igen fontos eleme az, hogy az európai átlaghoz képest a gazdaság teljes teljesítményéből hatalmas szelet esik a mezőgazdasági termelésre, mely egyfelől természeténél fogva bizonyos kockázatot hordoz magában, másfelől viszont mindenképpen látni kell azt is, hogy a török mezőgazdasági munka csak részben gépesített, tekintélyes része kézi erővel, hagyományos módszerek szerint zajlik. A mezőgazdaság által előállított terményeket az ország legfőképpen az Európai Unió tagállamaiban értékesíti.

Az ipar vezető ágazatai a könnyűipari ágak, különösen a textilipar. Ebben a szektorban jellemzően magánbefektetésekből alakult vállalkozások vannak, amelyek főként exportra, illetve a hazai feldolgozó ipar számára termelnek. A textil esetében igen széles az a piac, amelyre Törökország szállít.

A gazdasági élet bizonytalanságának fontos alapja lehet az is, hogy dinamizmusához képest kevés működő tőke áramlik Törökországba. A

gazdaságban az állam folyamatos és jelentős megrendelőnek, partnernek és szereplőnek is számít egyben.

Ha ezt a jelentős állami súlyt figyelembe vesszük a fentiekkel együtt, világossá válik, hogy az állam mély beágyazottsága gyengíti a gazdasági és gazdaságirányítási eszközök alkalmazásának hatékonyságát, hiszen, mint gazdasági szereplőre, az államra is jelentősen visszahat az intézkedés. Emellett a török gazdasági eredmény jelentős részben olyan munkán és termékértékesítésen alapul, amelynek része az időjárás és egyéb természeti kockázat is.

A török hadsereg

A török hadsereg kapcsán máig hatnak Kemal gondolatai, aki számára az előnytelen békeszerződés megváltoztatása végett kiemelten fontos volt egy modern, ütőképes, Európában is számba vett fegyveres erő megszervezése. Ez a szervező tevékenység anno pár év alatt azt eredményezte, hogy európai értelemben is modern hadserege lett Törökországnak előbb a hadvezetés és az egyenruha, majd egyre inkább a technika szintjén is.

A mai török sereg a NATO második legerősebb fegyveres ereje az USA serege mögött, közel egymillió katona szolgál benne és technikai értelemben is jól felszerelt. Ami az állomány felkészültségét illeti, a NATO misszióinak és a belföldi feladatoknak köszönhetően valamivel a NATO átlaga fölötti a harcedzettség. A hadsereg kiemelt státuszát több tényező is megalapozza.

Először is jó tudni, hogy a katonaság számos, jelentős gazdasági társaság tulajdonosa, amelyek komoly gazdasági előnyöket, így pl. adómentességet élveznek a versenytársakhoz képest. Nem csoda éppen ezért, hogy több iparágban a hadsereg termelő tevékenysége meghatározó.

A török állam berendezkedés nem csak gazdasági, hanem társadalmi és politikai értelemben is kiemelt helyen kezeli a hadsereget. Mivel az alkotmány különös jelentőséggel kezeli a kemalista, szekuláris állam védelmét az egyes politikai célok megvalósulása ellen is, a hadsereg és a választott kormányzat viszonya legalábbis mellérendelt kellene legyen, a valóságban azonban gyakran – bár mára valamelyest csökkenő intenzitással – fordul elő, hogy a kormányt is a vezérkari főnök utasítja.

A legutóbbi időkben 1997-ben buktatta meg a hadsereg a kormányt azzal az indokkal, hogy túlzottan konzervatív irányba viszi Törökország fejlődését, holott a háttérben több szerző vélekedése szerint is az állt, hogy az európai integrációs előkészületek jegyében a kormány a hadsereg különleges jogosítványainak egy részét igyekezett megnyirbálni. A hadsereg és a politika a korábbi időkben még inkább összefonódott, hiszen a régebben diktatúrára török is a hadsereg vezetéséből kerültek ki rendszerint.

A török katonaság jellemzően a politikai jobboldal céljait védelmezi és tekinti sajátjának. Ebben nem első sorban politikai, mint inkább érdekérvényesítési motivációt érdemes keresni. Ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy éppen a török hadsereg jelentős befolyásának köszönhetően az állam politikai élete enyhén jobbra tolódott és a baloldali politikai erők vagy jobbra tolódva, vagy szétforgácsolódva „követték” a változásokat.

A török katonaság viszonylag zárt szervezet, vezérkarába bekerülni szinte csak a megfelelő családi háttérrel rendelkezők képesek. Egyes vélemények szerint a zártság egyik fő oka a jelentős korrupcióban és érdekközösségben keresendő.

Arra, hogy a török hadsereg milyen mély behatással van az állam életére, mi sem jobb példa annál, mint hogy a katonaság még az imámok képzési rendjébe is beleszól, hiszen a török hadsereg számára a

szekularizált állam azt jelenti, hogy az állam – pontosabban a hadsereg – ellenőrzi az egyház tevékenységét és gondoskodik arról, hogy világias iszlám képzés folyjék mindenőtt.

Törökország és a NATO

Törökország 1952-től tagja az észak-atlanti szervezetnek. Tekintetbe véve, hogy az ország a szövetség második legnagyobb haderejével rendelkezik a NATO-ban is képes meghatározó szerepet betölteni.

Törökország szerepe a NATO-ban

Törökország szerepét a szövetségen felül a jelentős haderő mellett az is fokozza, hogy olyan térségek közvetlen közelében és szomszédságában terül el az állam és működik a török hadsereg, amelyeken biztonságpolitikai értelemben potenciális veszélyforrásnak tekinthető csoportok működnek. Szeptember 11. óta a NATO különösen kiemelt prioritásának tekinthető a terrorizmus elleni küzdelem, amelyben Törökország nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen tényező.

A mindenkori török politika egyfajta modern török birodalmi szerepet tűz ki maga elé célul, ennek a célnak a megvalósításához jó eszköz az aktív szerepvállalás a szövetségben, amelyet jól mutat az is, hogy Törökország valamennyi jelentősebb misszióban saját súlyának megfelelő mértékben képviselteti magát. Érdeemes megjegyezni, hogy részint Kemal öröksége, részint a korábban bemutatott társadalmi és politikai jelenségek miatt a NATO-részvételt komoly súlyúnak tartható társadalmi vagy politikai csoport nem ellenzi.

Törökország a NATO-ban a szövetség szemszögéből

A NATO szemszögéből tekintve Törökország egy olyan állam, mely több stratégiai szempontból fontos tulajdonsággal bír. Az egyik ilyen tulajdonság a tekintélyes méretű, jól felszerelt, az átlagosnál valamivel

harcedzettebb hadsereg, mely kellő és megbízható pénzügyi támogatással és bázissal bír valamint hajlandó aktívan részt venni az egyes missziókban.

Másrészt fontos és különleges Törökország abban az értelemben is, hogy úgy a Balkán, mint a Közel-Kelet közvetlen szomszédságában van, ami megkönnyíti a felderítést, esetleges támadások indítását és a védelmi rendszerek telepítését egyaránt. Ezen felül nem szabad elfelejtkezni a Fekete-tenger kijáratáról sem, melynek ellenőrzése szintén Törökország kezében van.

A tengeri kijárat ellenőrzése különöse jelentőséggel bír, hiszen ez nem csak gazdasági és politikai előnyöket jelent Törökország számára, de lehetővé teszi az áru- és személyforgalom ellenőrzését, ami a szövetség, sőt az egész világ számára hasznos megelőző szűrő lehet.

Végül arról sem szabad megfeledkezni, hogy Törökország, a törökség az iszlám vallási hagyománnyal bíró nemzetek közül az, amely leginkább együttműködik a nyugati világgal. Ez egyfelől a jelen, másrészt a jövő stratégiai alapjait adhatja az iszlám világával szembeni küzdelem illetve a békés egymás mellett élés tekintetében.

A belpolitikai szereplőinek viszonya a NATO-hoz

Törökország számára a NATO többek közt a nyugati integráció egyik szimbóluma, de első sorban egy lehetőség arra, hogy a törökök elvesztett, a történelem során többször bizonyított potenciáljukat visszaszerezzék a térségben. Ez a célrendszer szerencsésen találkozik azzal a nemzeti kompromisszummal, amelynek része az erős hadsereg fenntartása és amelynek része az aktív külpolitikai szerepvállalás is. E tekintetben Törökország ideális tagja a szövetségnek, hiszen kész aktívan részt vállalni a feladatokból.

Ami a konkrét missziók kérdését illeti elmondható, hogy a Közel-Kelet tekintetében nincsenek markáns különbségek a szövetség és Törökország céljai között, hiszen az elsődleges cél a térség pacifikálása. Ugyancsak egyezik a célrendszer Afganisztán esetében, ahol a török-afgán történelmi kapcsolatoknak köszönhetően a törökök kitüntetett szerepben vesznek részt a misszión, sőt ők kezdték az ISA irányítását. Törökország ezen felül jelentős szerepet játszott az orosz-grúz konfliktus rendezésében és Irak légterének védelmét is segíti.

Fontos megjegyezni, hogy Törökország a NATO-val szembenálló országok közül Iránnak, Szíriának a közvetlen rakétaterében helyezkedik el, így érthető, hogy bármilyen szövetségi védelmi rendszer telepítésének támogatottsága igen magas és társadalmi ellenállásba nem ütközik.

A legutóbbi években a NATO-tagság két új elemet is hozott Törökország számára, az egyik ezek közül a terrorizmus elleni küzdelem, melyben Törökországban pusztán elhelyezkedése miatt is fontos szerepe van, a másik pedig a katonai szervezet összefonódása, vagy összevetése Törökország uniós integrációjával.

NATO-EU kérdés az Európai Unióban

Az Európai Unióban megoszlanak a nézetek azzal kapcsolatban, hogy miként viszonyuljanak a tagországok észak-atlanti elkötelezettségéhez. Az eddigi gyakorlat nem követelte meg és nem is célozta elő a NATO-tagságot, és ebben véleményem szerint érdemi változás nem is várható.

Az Európai Unió 27 tagországa közül jelenleg 6 állam nem tagja a NATO-nak, így az első bővítési körben bekerült Írország, a 90-es években, a harmadik bővítési körben csatlakozó Ausztria, Finnország és Svédország valamint a legutóbbi bővítéskor felvett Ciprus és Málta sem.

Az Unión belül vegyes a NATO-tagság és a NATO védelmi politikájában való tagállami szintű együttműködés megítélése. Mint azt Irak esete bebizonyította, a szövetség és az Unió tagállamai korántsem egységes külpolitikai és katonapolitikai elképzelésekkel bírnak. Ezen felül az EU-ban többen úgy gondolják, a NATO-tagság és a NATO-val való tagállami szintű együttműködés gátolja egy közösségi szintű védelmi politika létrejöttét, amely voltaképpen az Uniónak nem érdekes, esetleg az Egyesült Államok érdekeit szolgálhatja.

E kérdés azonban nem vetül rá a tagjelöltek és a tagfelvétel kérdésére, hiszen nyilvánvaló, hogy nem olyan problémáról van szó, amelyet a tagjelölteknek kellene megoldaniuk.

Fontos az érem másik oldalát is megnézni, azaz – és ez különösen Törökország esetében lényeges – önmagában a NATO-tagság katalizálja-e az uniós tagságot. Erre a kérdésre nyilvánvalóan nehéz válaszolni, hiszen kizárólag Törökország van a jelenlegi tagjelöltek közül abban a helyzetben, hogy sokkal régebb óta tagja a szövetségnek, mint az Uniónak – pontosabban egyáltalán tagja a NATO-nak. Az a tárgyalások jelenlegi állapotában biztosnak tűnik, hogy pusztán a NATO-tagság kevés, sőt nem is jelentékeny befolyással bír különösen talán épp a kulturális különbségek miatt – bár e kérdés boncolgatása jelen tanulmánynak nem feladata.

Mindent egybevetve tehát az mondható el, hogy az Unió tagfelvételi eljárásában tulajdonképpen irreleváns a NATO-tagság ténye, egyedüli segédlet az a nemzetközi támogatás, lobby lehet, amelyet a szövetségen keresztül biztosíthatnak az államok, így akár Törökország is.

NATO-EU kérdés Törökországban

Törökország tekintetében a NATO és az uniós tagság sajátosan kapcsolódik össze több értelemben is. Szimbolikusan mindkét tagsági viszony az országai nyugati integrációját, elismertségét erősíti. Ez olyan

közös cél, melynek fontossága az egész törökség számára egyértelmű és azonos, hiszen a „kemali örökség” beteljesedésének fogható fel.

Nemzeti stratégiai célok tekintetében is felfedezhetők közös szálak. Míg a NATO a biztonságot, az Európai Unió a gazdasági fellendülést hozhatja az országnak, amely maga is piaccá válik ugyan, de termékeivel egy jelentős méretű piacra juthat ki ezzel is kiegyensúlyozandó az ország gazdasági viszonyainak kiegyenlítetttségét.

Ugyanakkor a NATO-EU reláció talán abban az értelemben a legsajátosabb kérdés, hogy Törökország miként használja fel többévtizedes szövetségi tagságát annak érdekében, hogy az uniós tagfelvétel során jelentkező ellenállást csökkentse a régi tagok körében. Ez egy olyan szerteágazó diplomáciai kérdés, melyet sajnos ez az írás nem tud részleteiben megvitatni.

Törökország és a terrorizmus elleni küzdelem

Mint már korábban említettem, a törökországi terrorcselekmények és –fenyegetettség két nagy forrása a belső, kisebbségi terrorizmus és a külső, iszlám terrorizmus, mely utóbbi esetében nem a törökök jelentik a célszemélyt, sokkal inkább Törökországra, mint turisták által látogatott területre irányul a fenyegetettség. Bár nyilvánvaló, hogy morális és szolidáris okokból is küzd Törökország a terrorizmus ellen, közvetlen fenyegetettsége és a fenyegetettségéből adódó sokrétű hátrányai is a terrorizmus elleni harc aktív oldalára állítja az országot.

Belső harc a terrorizmus elleni küzdelemben

Törökország számára a terrorizmus elleni küzdelem nem merül ki abban, hogy hadseregével a NATO által felvállalt missziókban teljesít szolgálatot. A török felderítés és elhárítás folyamatosan és jelentős mértékben tevékenykedik annak érdekében, hogy a terrorizmus minden

formája a lehető legalacsonyabb szinten maradjon, illetve nullára redukálódjon az országban.

A török felderítésnek és az elhárításnak első sorban két fő területre kell összpontosítania, a nemzetiségi terrorizmusra, mely első sorban a kurd szervezeteket jelenti és az iszlám terrorizmussal, mely alatt első sorban olyan terrrorszervezeteket, vagy terrorista csoportokat kell érteni, amelyek a nemzetközi iszlám terrorizmus keretein belül tevékenykednek és amelyeknek – rendszerint – törökországi segítők is akadnak.

Törökországban a titkosszolgálatok is szorosan összefonódva működnek a hadsereggel, sokkal kiterjedtebb viszony van a két szervezet között, mint más országokban általában. A felderítő és elhárító tevékenység egyáltalán nem korlátozódik az ország területére, hiszen úgy a kurd, mint a nemzetközi terrorcsoportok jelentős külföldi támogatást kapnak. A kétféle terrorizmusfenyegetettség szemben azonban valamelyest eltérő módon kell küzdenie Törökországnak.

A kurd terroristák földrajzilag jól behatárolható területen készítik elő akcióikat és ezeken a vidékeken toborozzák a leendő elkövetőket is, hiszen saját nemzeti ügyük érdekében küzdenek. A leendő – vagy remélt – Kurdisztán törökországi és Törökországon kívüli vidékein épp ezért viszonylag jó felderítési aránnyal képesek dolgozni a török hatóságok.

Egészen más a helyzet a nemzetközi terrorizmus tekintetében. Ebben az esetben legalább annyira rossz a felderítettség és legalább annyira nehézkes a nyomozás, mint bármely más országban, hisz módszertanban és profizmusban többségében ugyanazt tudják a terroristák, mint bárhol másutt a világon.

Részvétel a NATO terrorizmus elleni küzdelmében

A NATO tevékenységében jelenleg két kifejezetten a terrorizmus ellen küzdő misszió zajlik az afganisztáni és az iraki. Mindkét küldetésben jelentős erőkkel vesz részt Törökország is. Afganisztán esetében a történelmi közösség, míg Irak esetében a szomszédság, a környező országokra gyakorolt befolyás növelése és a kurd kérdés „féken tartása” motiválhatta Törökországot abban, hogy jelentős erőket mozgósítson.

Afganisztánban a törökök az első 9 hónapban irányították az ISA tevékenységét annak érdekében, hogy olyan erők vezetésével kezdődjön meg a béketeremtés és –fenntartás, amely közelebb áll az afgánokhoz, mint bármely más tagország. Az afgán misszióhoz kapcsolódó jelentős áldozatvállalás hátterében egyes elemzők szerint Törökország hosszú távú stratégiája áll az arab világhoz, az iszlám országokhoz kapcsolódóan. Az elemzés szerint Törökország nem csak a nyugat, hanem a kelet szemében is a stabil híd szerepét kívánja betölteni a jövőben. Ha tekintetbe vesszük a világ gazdaságának trendjeit és hozzávesszük a globalizáció várható alakulását, a híd szerep nem csak morális és pániszlám alapokkal indoklható, hanem hosszútávon komoly gazdasági fellendülést hozhat az országnak.

Az iraki misszió tekintetében Törökországot több cél is serkenti a jelentős hozzájárulásra. Ezek között talán a leginkább hangoztatott a béke és Törökország valamint a térség biztonságának megteremtése. Ez túl a politikai indokoltságon, társadalmi és gazdasági téren is kiemelkedően fontos, hiszen a pacifikált térségekben alacsonyabb az ország-kockázat, és ez lényegesen növelheti a működő tőke beáramlását különösen egy olyan tartalékokkal rendelkező állam esetében, mint Törökország.

Mindezek mellett Törökország számára az iraki küldetés lehetőséget adott arra, hogy bebizonyítsa, elkötelezett híve a demokratikus átrendeződésnek és kész tenni az emberi jogok betartásáért és

betartatásáért. A jövőben az iraki részvétel nyilván való módon jó hivatkozási alapként fog szolgálni az uniós csatlakozási tárgyalásokon is.

Végül, de egyáltalán nem utolsó sorban arról sem szabad elfelejtkezni, hogy Irakban jelentős kurd kisebbség él. Ha valamikor is létezne önálló Kurdisztán annak területi értelemben Törökország és Irak volnának a legnagyobb vesztesei. Azzal egy időben, hogy a törökök részt vesznek az iraki hadműveletekben és ott aktív, sőt jelentős szerepet vállalnak, a török vezetés jelentős figyelmet fordít az iraki politikai viszonyok, a társadalmi és az állami berendezkedés alakulására különöse tekintettel az önkormányzatiságra és a területi autonómiák kérdésére.

Az jól érzékelhető, hogy Törökország érdekeltsége miatt az Egyesült Államok, az ENSZ és a NATO is óvatosabban bánik az iraki kurdok autonómiájának kérdésével, mint az autonómia-kérdésekkel bánni szoktak egy pacifikáló misszió során. Törökország az elmúlt években sikeresen tartotta az asztal alatt az iraki kurd autonómia kérdését, így motivációja esem veszett el attól, hogy határain kívül is jelentős erőket összpontosítson a terrorizmus elleni küzdelemre, itt első sorban a nemzetközi terrorizmust kell érteni.

Törökország a közeljövőben

Bár ma még nehezen jósolható meg, mikor teljesedik ki Törökország nyugati integrációja, mint ahogyan az is nehezen mondható meg, milyen lesz az Európai Unió, amikor az egyik legmeghatározóbb ország Európa nagy részétől alapvetően idegen, de legalábbis eltérő vallási és kulturális milióval bír. Ez igazi társadalmi erőpróba lehet az egész kontinens és Törökország számára is.

Ma még az is csak körvonalaiban látszik és nehezen megítélhető, hogy sikeres lesz-e, és ha igen, mennyiben a török kül- és katonapolitika úgy a terrorizmus elleni harc, mint a török külpolitikai érdekek érvényesítése

terén. Mindenesetre joggal bízhatunk az iszlám világ a mainál jelentősebb és békésebb bekapcsolódásába a globalizációba és akkor a törököknek megtérülhet mindaz, amit ma az iszlám és a nyugati világ közit hídszerep fenntartására fordítanak.

Záró gondolatok

Törökország egy nagyon érdekes, sokszínű ország, melynek különlegességét leginkább az a hídjelleg ad, amit az iszlám és a nyugati világ között tölt be. Az összekötő szerepből és a fundamentalista iszlámnak a nyugati világgal szemben tanúsított egyre jelentősebb és agresszívabb ellenállásából következik, hogy a töretlen török közreműködésre a terrorizmus elleni harc sikeréhez a jövőben is szükség lesz.

Bár az idén parlamenti és elnökválasztás is lesz Törökországban, nem tűnik valószínűnek, hogy a modernizáló Törökország letérne arról az útról, amelyen már bő nyolc évtizede sikeresen jár, így bízhatunk abban is, hogy a terrorizmus elleni küzdelemben is számíthat a szövetség a török támogatásra.

Bibliográfia

- NATO Parlamenti úti jelentés 3/2000.
- NATO Parlamenti úti jelentés 3/2004.
- 20060922IPR10896 EP-jelentés Törökországról
- Vladislav Sotirovic: Koszovó csomója. in Beszélő 1999/6.
- Ataturk's long shadow. in The Economist, 2000. 8174.
- Recep Tayyip Erdoğan: Right time, right place. in Nato Review: 2/2004.
- NATO's response to terrorism. in in Nato Review: 3/2005.
- Larrabee, F. Stephen: US Middle East Policy after 9/11: Implications for Transatlantic Relations. in International Spectator 3/2002.
- Wallace, William: From the Atlantic to the Bug, from the Arctic to the Tigris?: The Transformation of the EU and NATO. in International Affairs 3/2000.
- Vaner, Semih: Turquie : la démocratie ou la mort. in Politique étrangère, 4/1998.
- Rouleau, Éric: Ce pouvoir si pesant des militaires turcs. in Le Monde diplomatique, 47. vol. 2000. 558. no.
- Hale, William: In deep trouble. in The World Today. 1/1999.
- Pirityi Sándor: A NATO déli szárnya, ahová készülünk. in Biztonságpolitika 4/1998.
- Dr. Pirityi Sándor: Biztonságpolitikai összefoglaló a 2002. év eseményeiről 2001. szeptember 11-e tükrében. in Bolyai Szemle 2/2003.
- A NATO honlapja (<http://www.naot.int>)
- Az Európai Unió honlapja (<http://www.europa.eu>)
- Az Európai Parlament honlapja (<http://www.europarl.europa.eu>)
- A török parlament honlapja (<http://www.tbmm.gov.tr/>)
- A török hadügyminisztérium honlapja (<http://www.tsk.mil.tr/>)

A Geopolitikai Tanács Alapítvány Műhelymunkák sorozatában megjelent tanulmányok:

- 2006/1 A NATO szerepe a béketámogatásban
2006/2 A NATO és Oroszország együttműködése
2006/3 A NATO új tagjainak feladatai
2006/4 Az Európai Unió viszonya a NATO-n belül
2006/5 Magyarország lehetséges szerepe a NATO válságkezelő műveleteiben
2006/6 Csúcstechnológiák a jövő harcászati kommunikációjában
2006/7 A légierő megváltozott szerepe a 21. század hadviselésében
2006/8 A NATO és Ukrajna együttműködése
2006/9 A NATO haditengerészeti erőinek szerepe a terrorizmus elleni küzdelemben
2006/10 A NATO új feladatai Afganisztánban
2006/11 - NATO and the Balkans, a helping hand
- The Usage of Hungarian Forces in the Future NATO Operations
2006/12 A NATO szerepe a terrorizmus elleni harcban: lehetőségek és kihívások
- 2007/1 A Cseh Köztársaság a terrorizmus elleni harcban – Csorba Kata
- 2007/2 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Amerikai Egyesült Államok politikai vetületének feldolgozása – Csáki Csaba
- 2007/3 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Törökországban-Ország-Krysz Axel
- 2007/4 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Olaszországban – Szép László ezredes és Antonino INTURRI alezredes
- 2007/5 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – a jelentősebb tagországok politikai vetületének feldolgozása: Németország – Csáki Csaba
- 2007/6 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Egyesült Királyság politikai vetületének feldolgozása - Peterdy Viktória
- 2007/7 Kanada és a nemzetközi terrorizmus elleni harc – Dr. Habil. Krajnc Zoltán mérnök alezredes
- 2007/8 A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága a XXI. században – tanulmánykötet – szerkesztette: Dr. Pintér István

A Külügyminisztérium támogatásával,
a Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány megbízásából készült 2007.

HU ISSN 1788-7895
ISBN: 978-963-9816-14-5
Készült: 100 példányban
A kiadásért felel: Dr. Pintér István
Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.

